

winna być szeroka popularyzacja ruchu wycieczkowego młodzieży i dorosłych, organizowanie sieci schronisk i domów wycieczkowych a także różnorodnych ułatwień komunikacyjnych.

Ważnym czynnikiem uzupełniającym funkcje szkoły w zakresie wychowania i kształcenia jest oświata pozaszkolna. Jej to właśnie A. Patkowski przypisywał ważną rolę w tworzeniu aktywnej i twórczej świadomości społecznej, podnoszeniu kultury, realizacji państwowego ideału wychowawczego wyprowadzonego z żywej tradycji kultury polskiej i utrzymywanego na poziomie państwowej kultury europejskiej.

W działalności edukacyjnej ważną rolę przypisywał A. Patkowski zawodowi nauczycielskiemu. Ta kategoria społeczna ma spełniać pierwszorzędną rolę w postępie cywilizacyjnym i rozwoju demokratyzacji. W tej części recenzowanej pracy D. Koźmian bardzo wnikliwie przedstawiła poglądy A. Patkowskiego jako inicjatora i zwolennika reform w dziedzinie szeroko pojętej oświaty i rozumiejącego ich znaczenie dla przebudowy życia społeczno-kulturalnego w odrodzonym kraju.

Ostatni rozdział swej pracy poświęca D. Koźmian ukazaniu poglądów A. Patkowskiego dotyczących spółdzielczości uczniowskiej w szkole polskiej. Autorka daje na początku krótki przegląd koncepcji spółdzielczości, szczególnie szkolnej, prezentowanych przez takich działaczy tego ruchu jak S. Godecki, E. Bońkowski, R. Kluge, F. Mittek, F. Dąbrowski. Na tym tle ukazane są oryginalne koncepcje A. Patkowskiego, który rozumiał spółdzielczość w szkolnictwie jako „metodę wychowania społecznego zbiorowiska młodzieży, a jednocześnie jako metodę aktualizowania treści nauki szkolnej”. W pracy ukazano założenia organizacyjne i programowe szkoły spółdzielczej i roli jaką powinni spełniać nauczyciele w zakresie popularyzacji i realizacji tych koncepcji w praktyce szkolnej. Poglądy A. Patkowskiego są bardzo

oryginalne i mogą być stosowane z powodzeniem w obecnej rzeczywistości, szczególnie przy tworzeniu szkół społecznych i prywatnych. Być może należałoby rozważyć pomysł ponownego wydania jego pracy pt. *Wychowanie pokolenia w duchu demokratycznej idei spółdzielania* z 1922 r. Zawarta w niej idea szkoły spółdzielczej bazuje na autonomii i szeroko rozumianej samorządności uczniów oraz pracowników szkoły. Działalność dydaktyczna i wychowawcza oparta jest na dużej samodzielności i aktywności uczących się. Wielkie znaczenie przypisuje autor różnorodnym organizacjom funkcjonującym na terenie szkoły. Istotne znaczenie w procesie kształcenia ma działalność kulturalna, artystyczna, sportowa i krajoznawcza. Dla osiągnięcia ostatecznego celu konieczna jest pomoc rodziny i całego społeczeństwa.

W zakończeniu swej pracy D. Koźmian dokonuje podsumowania poglądów pedagogicznych i społecznych A. Patkowskiego oraz wymienia główne elementy dorobku tego autora. Zdaniem D. Koźmian dał on poważny wkład także w rozwój polskiej pedagogii.

Monografia D. Koźmian jest cenną publikacją prezentującą dość oryginalne koncepcje społeczno-pedagogiczne A. Patkowskiego. Chociaż nie był on naukowcem a jego nieliczne prace naukowe nie zdobyły popularności w świecie, to jego działalność może inspirować wielu pedagogów i działaczy społecznych do rozwijania koncepcji teoretycznych oraz działalności praktycznej w zakresie urzeczywistnienia idei regionalizmu i spółdzielczości w modernizacji współczesnego systemu edukacyjnego. Warto aby tę pracę poznali wszyscy, którzy realizują działalność dydaktyczno-wychowawczą w różnorodnych placówkach, a szczególnie ci, którzy poszukują interesujących rozwiązań organizacyjnych i programowych przy tworzeniu nowych instytucji kształcenia i wychowania.

Eugeniusz Kameduła

Jan Hellwig, *Rola Towarzystwa Naukowej Pomocy im. Karola Marcinkowskiego w awansie społeczno-zawodowym młodzieży polskiej*, Poznań 1994, ss. 120.

Książka Jana Hellwiga pt. *Rola Towarzystwa Naukowej Pomocy im. Karola Marcinkowskiego w awansie społeczno-zawodowym młodzieży polskiej* stanowi cenną pozycję wzboga-

cającą naszą wiedzę historyczno-pedagogiczną. Autor w swym niewątpliwie godnym uwagi i wartościowym studium, przybliżył nam efekty swoich dociekań badawczych, dotyczących tak

interesującego mechanizmu działalności społeczno-oświatowej, jakim była forma mecenatu zbiorowego, ukazana na przykładzie TNP. To, że Towarzystwo realizowało swe cele przede wszystkim w zakresie wychowania narodowego i patriotycznego w specyficznych warunkach niewoli narodowej czasów zaboru pruskiego, nie oznacza, że w czasach obecnych nie można skorzystać z tych doświadczeń – wydaje się, że wprost przeciwnie.

Praca obejmuje okres prawie 100 letniej działalności Towarzystwa (1841-1939). Do zadań TNP na przestrzeni tych lat należało wyszukiwanie uzdolnionej młodzieży polskiej i umożliwianie jej nauki w szkołach średnich i wyższych, pozyskiwanie i gromadzenie ofiarnej pomocy społeczeństwa polskiego, udzielanie zdolnej młodzieży polskiej pomocy stypendialnej oraz zapewnienie polskiemu społeczeństwu nowych kadr rodzimej inteligencji.

Książka J. Hellwiga ukazuje proces kształtowania się i rozwoju Towarzystwa z uwzględnieniem chronologii wydarzeń, z jednoczesnym wyodrębnieniem zagadnień i problemów, znamionujących dany okres działalności organizacji.

Praca składa się z 7 rozdziałów, z których pierwszy wprowadza czytelnika w zagadnienia związane z rozwojem mecenatu naukowego i kulturalnego w Wielkim Księstwie Poznańskim oraz genezę Towarzystwa, wiążąc ją z procesem przekształcania mecenatu indywidualnego w mecenat społeczny, łączący poszczególnych działaczy – ofiarodawców w imię społecznego, narodowego i patriotycznego celu.

W rozdziale drugim przedstawione zostało pierwsze dziesięciolecie działalności TNP w Poznaniu, z uwzględnieniem społeczno-politycznych i oświatowych warunków powstania Towarzystwa oraz głównych kierunków i okoliczności związanych z tworzeniem statutu, zasadami organizacji pracy dyrekcji i koordynacją funkcjonowania komitetów powiatowych. Autor słusznie podkreślił tu szczególne zasługi Karola Marcinkowskiego, który posiadał już pewne doświadczenia wyniesione ze współpracy z emigracyjnym Towarzystwem Pomocy Naukowej w Paryżu w organizowaniu pomocy dla kształcenia się utalentowanej młodzieży polskiej. Istotne wydaje się także stwierdzenie autora, iż „powstanie i działalność fundacji

Marcinkowskiego były istotnym elementem programu organicznikowskiego”. Tą drogą pomnażano bowiem potencjał umysłowy, a tym samym i ekonomiczny, umożliwiając kształcenie się polskiej inteligencji na fachowców różnych specjalności.

Istotnym ogniwem łączącym wszelkie wysiłki na rzecz pomocy materialnej polskiej młodzieży była polityka stypendialna Towarzystwa, która stała się przedmiotem analizy III rozdziału pracy (Polityka stypendialna Towarzystwa w drugiej połowie XIX w.) oraz rozdziału IV (Stypendialna działalność Towarzystwa w początkach XX w.). W rozdziałach tych w sposób ewolucyjny przedstawia autor problem promocji określonych kierunków edukacji i studiów w zależności od aktualnych i przyszłych potrzeb społeczno-gospodarczych Wielkopolski; podkreśla znaczenie współpracy dyrekcji i komitetów w orientacji na zapotrzebowanie określonego kształcenia. Tekst zdecydowanie wzbogaca ilustracyjny materiał, wyrażający ilościowy stan stypendystów II poł. XIX i początków XX w. – objętych różnymi formami kształcenia (szkoły przemysłowe i zawodowe, seminaria nauczycielskie, gimnazja i studia uniwersyteckie), a także listy stypendystów wg. zdobytego wykształcenia i zawodu w badanym okresie.

Rozwój fundacji specjalnych Towarzystwa w okresie I wojny światowej – to problem poddany analizie w V rozdziale książki. Główny nacisk organizatorów i aktywistów Towarzystwa skupił się wówczas na wielorakiej agitacji i trosce o podtrzymanie działalności. Określony stan zasobów materialnych zilustrowany został przez autora tabelarycznymi zestawieniami członków opłacających składki w poszczególnych latach z rozbiciem na powiaty. Drugim problemem była praca nad doskonaleniem systemu przydziału pomocy wg. określonych kierunków studiów i specjalności kształcenia. Na pozycji uprzywilejowanej znalazły się w tym okresie szkoły gimnazjalne i realne.

W rozdziale VI (Działalność Towarzystwa w II Rzeczypospolitej) autor przedstawił zmiany organizacyjno-strukturalne, które Towarzystwo dokonało w obliczu zaistniałej nowej sytuacji społeczno-politycznej i gospodarczej niepodległej Polski. W okresie tym dostosowano statutowe

postanowienia do nowej rzeczywistości, a również teren działania TNP wykroczył poza Wielkopolskę. Podtrzymane zostały jednak zasady w polityce stypendialnej, gdzie jak podkreśla autor „starano się przeprowadzić najstaranniejszą selekcję kandydatów przez dokładne poznanie ich stanu majątkowego, poziomu moralnego, sytuacji zdrowotnej a także poziomu przygotowania do zamierzonej edukacji, czy też dotychczasowych wyników (s. 93).

Swego rodzaju podsumowaniem pracy jest ostatni siódmy rozdział poświęcony znaczeniu działalności Towarzystwa dla Wielkopolski i kraju. TNP było główną płaszczyzną walki

z germanizacją i główną formą obrony polskości, a przez fakt przygotowania znacznej rzeszy inteligencji, rzemieślników różnej specjalności, a także fachowców wielu branż przyczyniło się do podtrzymania i utrwalenia polskości w trudnych warunkach, jakie istniały w okresie zaboru pruskiego.

Wydaje się, że książka J. Hellwiga, podnosząc tak istotne problemy, powinna stać się lekturą nie tylko wąskiego grona historyków, ale także wszystkich zainteresowanych inicjowaniem mechanizmów rozwoju, wspierania i wzbogacania polskiej nauki, oświaty i kultury.

Lucja Kabzińska

Sławomir Sztobryn, *Filozofia wychowania Sergiusza Hesse*, Łódź 1994, Uniwersytet Łódzki, ss. 223.

Recenzowana książka przedstawia filozoficzno-pedagogiczną doktrynę Sergiusza Hesse. Ten wybitny, europejskiej sławy filozof i pedagog kultury, neokantysta przez ostatnie dziesięciolecie był w Polsce, w której przebywał prawie 15 lat, nie tyle zapomniany, co niedoceniany. Wynikało to z różnych przesłanek, głównie jednak natury ideologicznej. Stąd też należy w pełni docenić pierwsze w Polsce całościowe opracowanie filozoficzno-pedagogicznej twórczości Hesse.

Ponadto o aktualności i ważności podjętej przez siebie tematyki, sam autor tak pisze: „Dzisiaj, kiedy pedagogika przeżywa kolejny kryzys, odwołanie się do doktryny tak szeroko otwartej na człowieka i jego potencjalne możliwości jest w najwyższym stopniu potrzebne. Ahistorizm współczesnej teorii wychowania z jednej strony i pogoń za zachodnimi nowinkami, często odległymi od polskiej rzeczywistości, z drugiej – stanowi argument na rzecz potrzeby badań nad wybitnymi doktrynami pedagogicznymi przeszłości. A twórczość Hesse do nich należy bez wątpienia” (s. 5); [por. (red.) H. Kwiatkowska, *Ewolucja tożsamości pedagogiki*, Warszawa 1994; (red.) F. Adamski, *Poza kryzysem tożsamości pedagogiki. W kierunku pedagogiki personalistycznej*, Kraków 1993; (red.) Z. Kwieciński, L. Witkowski, *Ku pedagogii pogranicza*, Toruń 1990].

Struktura pracy, starannie przemyślana przez jej Autora, jest logiczna i rzeczowa. Cała praca została podzielona na cztery rozdziały według kryterium chronologiczno-problemowego, tzn. każdy kolejny rozdział, jak również podrozdział odpowiada kolejnemu okresowi życia i twórczości Hesse.

Pierwszy rozdział, rozbijający się na trzy podrozdziały, to prezentacja życia i naukowego rozwoju Hesse w jego rodzinnym kraju – Rosji do momentu opuszczenia go, tj. do 1922 r. Autor dokonał rzetelnej i wnikliwej analizy filozoficznych prac Hesse, będących, jak tego dowodzi poprzez odwoływanie się do jego późniejszych pedagogicznych rozważań, prologiem do szeroko rozumianej filozofii wychowania.

Przedstawienie doktryny pedagogicznej Hesse począwszy od analizy jego filozoficznych poglądów miało swoje głębokie uzasadnienie. Autor sam stwierdził, iż abstrahowanie od nich „musiałoby w interpretacji jego doktryny prowadzić do nieporozumień i fałszywych wniosków” (s. 18 - 19). Tym samym analizując „Individuelle Kausalität” (1909) – rozprawę doktorską zawierającą główne założenia hessenowskiej metodologii i epistemologii – oraz „Filozofię kary” (1912), dowiódł neokantowskiego charakteru jego filozofii, który jednocześnie określił specyfikę jego nauki o wychowaniu. Właśnie neokantowska filozofia Hesse, co też Autor uwypukla w całej